

УДК 314.74(045)

Горян Е.В., Кутняк С.В.*

УГОДА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СПІВТОВАРИСТВОМ ПРО РЕАДМІСІЮ ОСІБ: СТАН ВИКОНАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано положення Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб в аспекті здійснення міграційної політики України. Виділено низку ключових проблем, пов'язаних з виконанням Україною міжнародних зобов'язань та регулюванням міграційних процесів.

Ключові слова: міграційна політика, реадмісія, нелегальна міграція, нерегульована міграція, Європейський Союз, біженці, міграційні потоки.

В статье проанализированы положения Соглашения между Украиной и ЕС о реадмиссии лиц в аспекте осуществления миграционной политики Украины. Выделен ряд ключевых проблем, связанных с выполнением Украиной международных обязательств и регулирования миграционных процессов.

Ключевые слова: миграционная политика, реадмиссия, нелегальная миграция, нерегулированная миграция, Европейский Союз, беженцы, миграционные потоки.

The article analyzes the Agreement between the European Community and Ukraine on the readmission of persons in terms of the implementation of the migration policy of Ukraine. Identified a number of key issues related to the implementation of Ukraine's international obligations and regulation of migration processes.

Keywords: migration policy, readmission, illegal migration, irregular migration, European Union, refugees, migration flows.

Постановка проблеми. Міжнародна міграція – це глобальне явище, масштаби, складність і вплив якого постійно зростають. Сьогодні практично всі країни світу є одночасно країнами призначення, походження і транзиту для міжнародних мігрантів. Традиційні тенденції в міграції ускладнюються новими міграційними потоками, що виникають в результаті змін економічних, демографічних, політичних і соціальних умов. Зміна тенденцій в міграції впливає на чисельність і склад частки населення, яку складають мігранти, а також на економіку та суспільство в країнах походження і призначення. Зростання глобальної мобільності, ускладнення тенденцій в міграції і вплив міграційних потоків на розвиток – все це сприяло тому, що питання міжнародної міграції стало для міжнародного співтовариства пріоритетним. До проведення в 2006 році першого діалогу на високому рівні з питань міжнародної міграції та розвитку тема міжнародної міграції розглядалася на різних міжнародних конференціях і зустрічах на вищому рівні у рамках порядку денного Організації Об'єднаних Націй в області розвитку. Глава X Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку, що

* кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

** студент Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

відбулася в 1994 році в Каїрі, на сьогодні залишається одним з найбільш повних узгоджених на міжнародному рівні текстів з питання про міжнародну міграцію. Тим більшої гостроти набуває питання про нелегальну міграцію. Зважаючи на своє географічне положення, Україна активно використовується як територія для транзиту нелегальних мігрантів, є своєрідним «мостом між Сходом і Заходом».

Актуальність даної проблеми полягає у тому, що Україна поступово перетворюється з країни транзиту на країну-накопичувач нелегальних мігрантів, які зазнали невдачі у спробах потрапити до країн ЄС. Причин для цього достатньо: недоліки механізмів регулювання у сфері міграції, можливість нелегального проживання та працевлаштування.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням проблем нелегальної міграції займалися Р. Епплярд, Р. Плендер, А. Вишневський, Г. Вітковська, Л. Дробіжева, Ж. Зайончковская, серед яких варто відмітити таких українських вчених, як О. Бабенко, В. Євінтов, О. Малиновська, С. Чехович.

Метою статті є аналіз положень Угоди між Україною та ЄС про реадмісію в аспекті здійснення міграційної політики України та пропозиція шляхів вдосконалення національного законодавства України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Розширення Європейського Співтовариства до кордону України в травні 2004 року перетворило її на одну з найпривабливіших країн для здійснення транзитної нелегальної міграції громадян країн СНД і Південно-Східної Азії. Зростає кількість мігрантів та шукачів притулку, що намагаються досягти території ЄС і зі сходу. В той самий час все більше й більше мігрантів та невдалих шукачів притулку повертають до України з ЄС в рамках виконання Угоди між Україною та ЄС про реадмісію.

Рeadмісія – передача з території України або приймання на територію України іноземців та осіб без громадянства на підставах та в порядку, встановлених міжнародними договорами України [1].

Термін «нелегальна міграція» використовується для визначення руху людей через державні кордони з порушенням правових норм. Терміни «нелегальна міграція» та «незаконна міграція» вживають як синоніми. Однак термін «незаконна міграція» найчастіше вживають в офіційних документах, тим часом як поняття «нелегальна міграція» властиве науковим дослідженням і публіцистичним текстам. Українське законодавство не містить визначення терміна «нелегальна (незаконна) міграція» або «нелегальний (незаконний) мігрант». Водночас зміст норм міграційного законодавства України, що визначають відносини держави та іноземців і осіб без громадянства, які на незаконних підставах перебувають в Україні або перетинають її державний кордон, відповідає прийнятому в міжнародному праві та нормативних документах Європейського Союзу визначенню «нелегальної міграції» [2, с. 7].

Щоправда, в офіційній термінології ООН замість терміну «нелегальна міграція» (illegal migration) переважно вживають термін «неврегульована міграція» (irregular migration), а замість терміна «нелегальний мігрант» (illegal migrant) – «неврегульований» (irregular migrant) або «мігрант або іноземець без належних документів» (undocumented migrant or alien) [3]. Ці поняття відображають так званий гуманістичний підхід до явища нелегальної міграції, що базується на парадигмі прав людини. У його основі лежить принцип індивідуальної свободи, свободи переміщення, свободи вибору місця проживання. Згідно з визначенням Міжнародної організації з міграції неврегульована міграція – це рух осіб, що відбувається з порушенням норм країн виїзду, транзиту та призначення.

Договірна практика України щодо реадмісії бере свій початок з 1993 року та на сьогоднішній день Україна є учасницею 17 міжнародних угод про реадмісію: з Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Литвою, Молдовою, Латвією, Узбекистаном, Туркменістаном, Болгарією, Швейцарією, Грузією, Туреччиною, Росією, Данією, Європейським Співтовариством, В'єтнамом і Норвегією. Але на відміну від України не всі країни ратифікували угоду (Російська Федерація), деякі угоди ще не набули чинності (Норвегія).

Із 1 січня 2010 року набула чинності Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, яку Україна та ЄС підписали у 2008 році [4]. Досі держави ЄС мали право примусово повертати до України лише осіб, які мали громадянство України. Згідно до ст.3 Україна зобов'язалася приймати усіх нелегальних мігрантів, які перетнули кордон на шляху до ЄС через Україну: не лише українців, але й громадян інших країн, які використали Україну як транзитну зону. Причому мова в Угоді йде не тільки про мігрантів, затриманих безпосередньо на кордоні з ЄС, але і про мігрантів, які перебували на території ЄС і до 1 січня 2010 року. Натомість на підписання цієї угоди Євросоюз пообіцяв запровадити спрощений візовий режим для українських громадян, хоча скасування Україною віз для громадян ЄС відбулося на добровільній основі ще у 2005 році [5], незважаючи на очевидні фінансові збитки. Так, у 2008 році Україну відвідало 9 млн. громадян ЄС [6], і якщо б для них консульський збір складав 35 євро, як для українців, державний бюджет України поповнився б на 315 млн. євро. ЄС взяло на себе зобов'язання спростити процедуру видачі віз громадянам України після підписання Угоди про реадмісію, наголошуючи на нерозривності цих двох угод.

Практика показує, що процедура видачі віз для громадян України суттєво не змінилась, за винятком невеликих поступок для окремих категорій населення – журналістів, науковців тощо [7]. Час доводить, що Угода між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз має популістський характер, а от «додаток» до неї – Угода про реадмісію – тягне серйозні наслідки як для ЄС, так і для України

З міжнародно-правової практики підписання угод про реадмісію між країнами, які в силу економічних чинників знаходяться у різних «вагових категоріях», випливає, що більшість угод укладено без урахування спроможності країн транзиту чи походження приймати потік нелегальних мігрантів, що збільшується. Таким чином, угоди з самого початку включають елемент нерівності. На жаль, у коротко- та середньостроковому періоді найбільше виграють від угод країни відправлення. Яскравим прикладом є Німеччина, які підписала з Румунією угоду про реадмісію 24 вересня 1994 року. Якщо у 1992 році у Німеччині проживало близько 100 тис. нелегальних мігрантів, то у 1995 році їх кількість скоротилася до лише 3,5 тис. [8, с. 81–82].

Тому сьогодні, виконання зобов'язань за Угодою про реадмісію несе Україні, насамперед, фінансові збитки. Згідно Угоди про реадмісію Україна зобов'язалася утримувати нелегальних мігрантів, які повертаються з країн ЄС, а також збудувати пункти для тимчасового утримання іноземців та осіб без громадянства [9]. Крім того, збільшується міграційне навантаження на Україну, оскільки за даними ООН, Україна за кількістю мігрантів перебуває на четвертому місці у світі після США, Росії і Німеччини: їх чисельність становить 6,7 млн., що складає 3,6 % загального потоку мігрантів у світі [10, с. 13].

За неофіційними даними, через територію України щорічно проходить до 500 тисяч нелегальних мігрантів. І на думку експертів, в найближчому майбутньому приплив нелегальних мігрантів до України може суттєво зрости, зокрема і через цю угоду. Одна із причин – Україна є частиною т.зв. Центральноєвропейського маршруту, одного з п'яти основних маршрутів нелегальної міграції, що ведуть з усього світу до країн ЄС, визначених експертами Центру збору та обміну інформацією з перетинання кордонів і міграції ЄС (CIREFI). Його використовують громадяни Далекого та Середнього Сходу, Південно-Східної Азії, СНД. Маршрут пролягає через Російську Федерацію, Україну, Польщу, Словаччину до країн Західної Європи.

Зауважимо, що в Україні сформувалося сприятливе середовище для нелегальних мігрантів. Окреслена ситуація детермінована такими чинниками, як географічне положення нашої держави, котре використовують як «міст до ЄС»; лояльність візової політики України; правова неврегульованість питань міграції; соціально-політична та економічна нестабільність в деяких суміжних з Україною державах, навіть наявність збройних конфліктів в окремих з них; не-

достатнє фінансування і незадовільна організаційна та профілактична робота органів регулювання міграційних процесів, у тому числі правоохоронних; відсутність спеціальних законодавчих актів для організації контролю за діяльністю юридичних і фізичних осіб, які запрошують в Україну іноземців; незахищеність північних і східних кордонів України; відсутність налагодженого механізму депортації з України іноземців, які нелегально прибули або перебувають на території держави; низькі показники рівня життя населення України взагалі та прикордонних областей зокрема; можливість безконтрольного пересування, тривалого нелегального проживання та працевлаштування [11, с. 15].

Серед причин обрання нелегальними мігрантами саме України як транзитної зони на шляху до країн ЄС, окрім головної – відсутності повноцінної системи імміграційного контролю, – можна також виділити такі, як можливість використати недоліки системи набуття статусу біженця в Україні, порівняно невисокі ціни на основні споживчі товари, можливість роботи в неформальному секторі економіки. Для транзитних нелегальних іммігрантів в Україні характерний пошук не будь-якої зайнятості за винагороду, а передусім такої, яка уможливає заробітки і доходи, що не контролюються податковою системою держави. Якщо в країнах вселення нелегальних мігрантів основними сферами застосування їхньої праці є будівництво, ремонт, прибирання приміщень, ресторанний і готельний бізнес, домашнє обслуговування, галузі із сезонним виробництвом (сільське господарство, індустрія туризму і розваг), то транзитний характер нелегальних мігрантів в Україні обмежує їхню зайнятість однією галуззю – торгівлею та посередницькими торговими послугами [12, с. 2].

Підписання Угоди про реадмісію ще раз підтвердило не виваженість зовнішньої політики України, оскільки 85% нелегальних мігрантів до країн ЄС потрапляють до України через кордони з Російською Федерацією і Республікою Білорусь. Тому Україні треба було спочатку підписати подібні угоди з цими країнами, а потім вже з ЄС. Тому на сьогоднішній день Україна не може повернути нелегальних мігрантів з ЄС до Російської Федерації та Республіки Білорусь, оскільки перша ще не ратифікувала договір про реадмісію з Україною, а з другою подібного договору ще не підписано. Затримку ратифікації з боку Російської Федерації можна пояснити її небажанням перетворитися на так звану «санітарну зону» для нелегальних мігрантів з країн Центральної та Південно-Східної Азії, якою вже є Україна. Ситуація для України погіршується ще відсутністю угод про реадмісію з Китаєм, Індією, Пакистаном, Афганістаном, країнами кавказького та середньо-азійських регіонів, на які припадає істотна частка всіх нелегалів.

Отже, вигідне географічне положення, наявність спільних кордонів із країнами ЄС, відсутність угод про реадмісію з більшістю «країн-постачальників» мігрантів сприяють тому, що Україна перетворилася на своєрідний «накопичувач» нелегальних мігрантів. В Угоді з ЄС також йдеться й про зворотній рух нелегальних мігрантів з України до країн ЄС, що свідчить про рівність обов'язків договірних сторін, але ця норма по суті є «мертвою», оскільки дані про нелегальних мігрантів з паспортами ЄС відсутні.

Через низький рівень народжуваності значущим фактором збільшення чисельності населення у більшості розвинутих регіонів світу (і, зокрема, розвинутих європейських країн) стала міжнародна міграція. Якби не додаткове міграційне сальдо, кількість населення європейських країн почала б скорочуватись ще з 1995 року. За оцінкою Відділу народонаселення ООН, міграційний приріст у першій половині поточного десятиліття забезпечував 3/4 загального приросту населення у розвинутих країнах. У випадку збереження наявних тенденцій у період з 2010 по 2030 роки у більш розвинутих регіонах світу збільшення чисельності населення зможе відбуватися виключно за рахунок міграції [13].

В майбутньому десятиріччі міграція буде основним чинником уповільнення темпів скорочення населення європейських країн. Крім того, стала імміграція впродовж тривалого пе-

ріоду може сповільнювати темпи старіння населення. Але залучення мігрантів може нести за собою як позитивні так і негативні чинники. До позитивних відноситься, те що загалом економічний вплив міжнародної міграції вигідний для країн, що приймають мігрантів, за умови в'їзду кваліфікованих мігрантів, які б працювали на користь цієї держави. Але присутність мігрантів може здійснювати і негативний вплив на заробітну плату і робочі місця не мігрантів.

Уряд Російської Федерації, де демографічна ситуація подібна до української, визначив імміграцію як єдино можливий шлях поповнення демографічних ресурсів. У випадку збереження нинішніх показників народжуваності та смертності для підтримання кількості населення на теперішньому рівні у 145 млн. осіб, Росії буде необхідно, впродовж найближчих 50 років, прийняти майже 70 млн. мігрантів [14].

Але штучне підтримання демографічних показників завдяки мігрантам – це дві сторони одної медалі. Одна з них – уповільнення темпів скорочення населення європейських країн, а другу характеризує заява колишнього президента Франції Ніколя Саркозі: «Європі загрожує неминучий розвал, якщо вона не буде захищатися від іншої частини світу та оберігати свою цивілізацію і гуманістичні ідеали». У продовження своєї заяви про те, що Франція вийде з Шенгенської зони, якщо політика ЄС не стане по відношенню до мігрантів більш жорсткою, Саркозі додав: «Якщо держава не в змозі зберегти свої кордони, тоді щодо неї треба було би застосувати санкції або виключити з Шенгенської угоди» [15].

Пан Саркозі озвучив позицію, яку дедалі займає все більше громадян ЄС. І причин цьому достатньо. По-перше, нелегальна міграція спричиняє зростання рівня безробіття, показники якого і так серйозні у світлі економічної кризи. По-друге, зворотній бік одного із «стовпів» ЄС – вільний рух громадян територією цього об'єднання, підтриманий універсальними та регіональними механізмами захисту прав людини. Обмеження міграції до країн ЄС, яка встановлюється державами-членами, нещадно критикується правозахисними організаціями. Тому можна стверджувати, що політика «толерантності», «лібералізму» та «мультикультуралізму» в Європі доходить до свого логічного кінця. По-третє, докорінно змінюється етнічна структури населення Європи, що може призвести до зникнення європейської культури як такої. І наостанок, про що прийнято мовчати з причин «толерантності» – 85% засуджених за зґвалтування у Швеції є іммігрантами або їх дітьми [16], вуличні заворушення, спалені машини і розбиті вітрини на вулицях міст після національних свят іммігрантів.

Сьогодні в Україні функціонують два пункти для тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Ці пункти є державними установами, призначеними для тимчасового утримання нелегальних мігрантів, які підлягають адміністративному видворенню за межі України в примусовому порядку. Один із них розташований в селі Розсудів Чернігівської області і розрахований на утримання одночасно 208 осіб, другий – у селі Журавичі Волинської області, розрахований на утримання одночасно 165 осіб.

Основними завданнями пункту є забезпечення тимчасового тримання іноземців до завершення підготовки їх адміністративного видворення. Максимальний термін утримання 6 місяців. Українська практика затримання іноземців на термін 6 місяців для вислання виявила негативні аспекти. Через відсутність ефективних методів ідентифікації і неможливість продовження терміну тримання іноземці, особу яких не вдалося встановити, отримують довідку, яка ідентифікує їх за заявленими ними паспортними даними, і їх звільняють з місць тримання. Опинившись на свободі, іноземці прагнуть здійснити повторну спробу емігрувати до країн ЄС і потрапляють у поле зору кримінальних угруповань, які організують незаконне перетинання державного кордону. Як результат деяких іноземців китайського та індійського походження по кілька разів затримували органи прикордонної служби за спроби нелегального перетинання кордону і після закінчення терміну тримання звільняли з пункту тимчасового тримання [17, с. 22].

Згідно пункту 8 статті 6 Положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (далі – Положення), іноземець може звільняється з пункту тимчасового перебування у разі подання заяви про надання статусу біженця або у разі надання статусу біженця. Приєднавшись у січні 2002 року до Женевської конвенції із захисту біженців, Україна взяла на себе зобов'язання передусім щодо допуску шукачів притулку до процедури визначення статусу біженця, прийняття, розміщення й адаптації визнаних біженців [18].

Саме тому більшість нелегальних мігрантів подають заяви на отримання статусу біженця, щоб легалізувати своє перебування в Україні. Але після отримання такого статусу вони все одно намагаються і далі законним або незаконним шляхом дістатися до країн ЄС та отримати там відповідний статус. Часто це зумовлено тактичними міркуваннями мігрантів використати подання заяви на статус біженця для отримання свободи з метою продовження подорожі до країн ЄС. Тому практично необмежена свобода пересування робить їхні спроби виїхати з України вдалим. А до того як «біженець» покидає Україну, саме вона зобов'язана утримувати його.

Одна із основних проблем надання статусу «біженця» полягає у тому, що через відсутність в Україні спільної з ЄС бази даних осіб, які намагалися або отримали статус біженця, мігранти можуть одночасно подавати заяву про надання статусу біженця в Україні та в іншій європейській країні.

Основним завданням Пунктів тимчасового утримання іноземців (ПТПІ) є створення належних умов проживання іноземців у ПТПІ, забезпечення їх прав і свобод, передбачених чинним законодавством та міжнародними нормами [19]. Проблема депортації полягає у тому, що відправлення нелегальних мігрантів до країни громадянства є складним процесом як у юридичному, так і у фінансовому плані. Як вказувалося раніше, відсутні відповідні угоди про реадмісію України з більшістю країн, звідки походять мігранти. Примусова депортація відбувається за рахунок української сторони: видача виїзних документів, відкриття необхідних для повернення віз, оплата квитків, примусовий супровід у кількості мінімум двох осіб – вартість складає мінімум одну тисячу доларів. Очікування на депортацію відбувається у міграційному таборі із забезпеченням їжі, питної води, одягу, медичних, юридичних та перекладацьких послуг. Дізнатися суму утримання нелегальних мігрантів з відкритих джерел фактично неможливо. За підрахунками спеціалістів, сума утримання мігранта на місяць може коливатися і обходитися державному бюджету від 900 до 5000 гривень. Перший заступник Голови Державної прикордонної служби України П. Шишолін у 2011 році вказав суму у 250 грн. на добу [20]. До цієї суми входить утримання нелегалів: надання житла з розрахунку не менше 4 кв. м житлової площі на особу; забезпечення одягом та взуттям за сезоном; триразове харчування відповідно до їх культурних та релігійних традицій; безкоштовна медична допомога [19]. Кожний ПТПІ обладнаний новими меблями, медичним обладнанням, сучасною побутовою та телевізійною технікою, спортивним інвентарем тощо. Високий рівень умов перебування в українських ПТПІ пояснюється виконанням Україною зобов'язань, взятих перед ЄС: у звіті Оціночної місії ЄС 2006 р. було зазначено, що «Україну не можна вважати безпечною країною для повернення мігрантів-іноземців і шукачів притулку, яким було відмовлено, доки заклади утримання та практика і процедури поводження з мігрантами не будуть доведені до належного рівня» [21, с. 29]. Вже у 2009 році за результатами проведення моніторингу представниками Єврокомісії, ПТПІ при УМВС України в Чернігівській області увійшов до п'ятірки кращих установ даного типу в Європі.

Недоліком українського законодавства є відсутність механізму контролю за нелегальними мігрантами після спливу 6 місяців утримання в ПТПІ: їх звільняють з місць утримання з наданням довідки, що ідентифікує його за заявленими ним паспортними даними. Практика показує, звільнені особи обирають один з двох шляхів: здійснюють повторну спробу емігрувати

до країн ЄС або нелегально працевлаштовуються в Україні, що призводить до формування діаспор із нелегальних мігрантів. Основний вид діяльності таких діаспор, наприклад китайської, в'єтнамської, афганської та інших в Україні – роздрібна торгівля на великих ринках Києва («Троєщина»), Харкова («Барабашівка») та Одеси («Сьомий кілометр»). Переважна більшість представників діаспор зайнята в «тіньовому» бізнесі. Замкнутість біженців і нелегальних мігрантів, відсутність постійного місця проживання і роботи сприяє також поширенню впливу на них кримінальних авторитетів. Злочинним бізнесом діаспор також є переправлення нелегальних мігрантів транзитом через Україну до країн ЄС [22, с. 13].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що на сьогоднішній день Україна виконує взяті міжнародні зобов'язання у сфері міграції, але за рахунок і не на користь власному народу. Потребують удосконалення механізми не тільки управління процесами міграції (утримання іноземців та їх депортації), але й заходи щодо її обмеження. Проблеми, які постали перед Україною, на нашу думку, треба вирішувати комплексно. По-перше, вихід з т.зв. «міграційної пастки» лежить у напрямку офіційного призупинення в односторонньому порядку дії Угоди про реадмісію між Україною і ЄС (у відповідності до статті 20 Угоди) до моменту набуття чинності відповідних угод між Україною та іншими країнами, транзитерами та поставальниками незаконних мігрантів.

По-друге, державний кордон України потребує посилення охорони та її модернізації. Вважаємо слушною думку щодо криміналізації такого діяння, як незаконне проникнення на територію України та посилення кримінальної відповідальності за організацію незаконного перетину державного кордону.

З метою збереження коштів дефіцитного державного бюджету України депортацію нелегальних мігрантів з території України треба здійснювати за їх рахунок або за рахунок тих юридичних і фізичних осіб, які їх прийняли. Право утримуваних у ПТПП слід перетворити на їх обов'язок, що дозволить на отримані таким шляхом кошти здійснити депортацію вказаних осіб.

І наостанок. Проблеми, пов'язані з міграційними процесами, потребують вирішення як із залученням національних, так і міжнародних механізмів. Цей процес має бути поступовим та виваженим, з урахуванням можливостей та потреб саме держави, оскільки держава має обов'язки насамперед перед своїм народом, і вирішувати проблеми інших держав за рахунок і на шкоду власного народу є неприпустимим.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» // ВВР України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
2. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Common Policy on Illegal Immigration, Brussels, 15.11.2001, COM(2001) 672 final, P. 7.
3. International Migration Law. Glossary on Migration. Publisher: International Organization for Migration, 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/serial_publications/Glossary_eng.pdf.
4. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – N 9. – Ст. 86.
5. Указ Президента України №1131/2005 від 26.07.2005 «Про встановлення безвізового режиму для громадян держав-членів Європейського Союзу, Швейцарської Конфедерації та Князівства Ліхтенштейн» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – С. 44. – Ст. 1787.
6. Туристичні потоки 2000-2011 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.

7. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – N 10. – Ст. 97.
8. Lavenex Sandra: Safe Third Countries: Extending the EU Asylum and Immigration Policies to Central and Eastern Europe, Central European University Press – New York : Central European University Press. – 1999. – P. 241.
9. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – N 9. – Ст. 86.
10. Мониторинг мирового населения, посвященный международной миграции и развитию. Доклад Генерального Секретаря ООН, представленный на Тридцать девятой сессии Комиссии по народонаселению и развитию, 3–7 апреля 2006 года. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf.
11. Олефір В. Еволюція та відсутність поняття нелегальної міграції / В. Олефір, Д. Цвігун // Право України. – 2005. – № 4. – С. 15.
12. Хомра О. Нелегальна міграція в Україні: ситуація, оцінки наслідків, перспективи. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202002/Section%2005/Khomr.pdf>.
13. Тенденции в отношении общей численности мигрантов: пересмотренный вариант 2005 года/ Отдел народонаселения ООН (POP/DB/MIG/Rev.2005) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/progareas/population.shtml>.
14. Малиновська О. «Основні засади міграційної політики України та майбутні сценарії розвитку» / О. Малиновська // Проблеми міграції. – 2002. – № 1 – С. 18–26.
15. Бутирський З. Саркозі заради перемоги на виборах жертвує Шенгеном? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://europa.newsr.u.ua/article/15804231>.
16. Mayo en EU ve a inmigrantes como un problema. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.univision.com>.
17. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією. Київ-Варшава, 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/43/53/Migration_Policy_UKR.pdf.
18. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – N 17. – Ст. 118.
19. Наказ про затвердження положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Офіційний вісник України. – 2002 р. – №41. – Ст. 1912.
20. Шишолін П. Нелегальна міграція в Україні і заходи, які здійснює Державна погранична служба України для цивілізованого рішення цієї проблеми [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ianp.com.ua/hotline/view/107>.
21. Оцінна місія ЄС в Україні у сфері юстиції, свободи та безпеки: підсумковий звіт. – К., 2006. – 29 с.
22. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією. Київ-Варшава, 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/43/53/Migration_Policy_UKR.pdf.